Чыла эллаcе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Пограничный урем, 45, „Ямде лий" редакций.

ОКТЯБРЬ ПАЙРЕМЛАН МЕМНАН ПӦЛӦКНА

Великий Октябрьский социалистический революцийын XXIII-шо идалыкше лиэшеме. Тиде кечым мемнан школышто тунемше-шамыч „отлично" да „хорошо" тунеммаш дене вашлийыт. Октябрьский революцийын XXIII-шо идалыкше лӱмеш социалистический соревнований кумдан шарлен да ученик-шамычын успеваемостьышт, посещаемостьышт ятыр саемын.

Соревнованийышке чыла класс да ученик - шамыч ушненыт.

Ученик - шамыч налме обязательствыштым честь дене шуктен толыт. IV-ше классыште тунемше-шамыч Васильев Коля, Хресанова Ольга, Большаков Евгений, Герасимов Коля, Яндуков Саша „отлично" отметка дене гына тунемыт. Моло классыште тунемше-шамычат почеш огыт код. III-шо классыште тунемше-шамыч Грозов Гена, Торощин Валентин, Короткова Анна, II-шо класс гыч Лисицын Яша, Любимов Федя да Самиков Яша отличник радамыште улыт.

Тунемше-шамыч пайрем кечылан виян ямдылалтыт. Хоровой кружок „Если завтра война", „Катюша" да моло сылне муро-шамычым ямдыла. Шуко тунемше-шамыч стихым, мурым ямдылат.

Ив. Литвин.

Звениговский район, Ташнурский начальный школа.

ЖУРНАЛЫМ ЛУКТЫНА

Ме Октябрь революцийын 23-шо идалык пайремжылан „Мемнан творчествына" лӱман первый номер литературный журналым луктына. Тиде журналыште йоча-шамычын творчествышт—шке возымо стихышт, очеркышт, фотоснимкышт, сӱретышт лийыт.

Росляков Илья.

Сернурский район, Сернурский педучилище.

Йошкар-Ола 4-ше номеран школысо 5-ше классыште тунемше-шамычлан учительница Г. Н. Песникова ботаника урокышто питательный вещества нерген умылтара.

Фото А. Овечкинын.

УЧКОМ САЙ ДА ОТЛИЧНО ТУНЕМШАШ ВЕРЧ ЧАРНЫДЕ КУЧЕДАЛШАШ

Ученический комитетын эн тӱҥ пашаже—сайын да отлично тунемшаш верч, сознательный дисциплиным пеҥгыдемдышаш верч кучедалмаш. Тидлан лийын ученический комитет, школышто тунемше-шамычын социалистический соревнованийыштым организоватла да нунын налме обязательствыштым эреак проверятлен шога. Тыгак классный организатор-шамычын пашаштым организоватла да виктарен шога, нунылан пашаштышт кӱлеш полышым пуа, тудым шуктымым контролироватла.

Но южо школлаште але ученический комитет-шамыч тиде кугу, эн тӱҥ паша дене ситышын огыт вуйлате. Теве Йошкар-Ола 10-шо номеран средний школышто ученический комитет пашам начар ышта. Ученический комитетын председательже Бочков Григорий да тудын членышт: Буханов Алексей, Седых Тамара, Хорошавин Миша, Пасынков Евгений класс дене класс, посна тунемше-шамыч коклаште социалистический соревнованийым вуйлатыме веле огыл, нуно тиде вопрос дене интересоватлен огытыл.

Нуно классный организатор-шамычынат пашаштым организоватлен, полшен шоген огытыл.

Садланак школышто йоча-шамычын успеваемостьышт начар. Даже школа мучко эн первый верым налше III-шо классыште успеваемость кӱлеш кӱкшытыштӧ огыл.

А VI-шо „Б" классыште гын чылаже 42 тунемше уло, нунын кокла гыч ик ударникат, отличникат уке, 28 тунемше „плохо" отметка дене тунемыт. Теве Морозов Анатолийын 5 предмет дене, Хлебников Юран 4 предмет дене „плохо" отметкышт уло. А вет нуно коктынат пионер улыт. Кушто нунын пионер тӱсышт! Юраже ынде урокылан ямдылалташ, начар отметкыжым тӧрлаташ тӱҥалын, а Анатолий гын, кызытат урокылан огеш ямдылалт, дополнительный занятийыш огеш кой.

Школышто сай тунемше, примерный йоча - шамычат улыт. Теве Краснова Клара, Князев Владислав, Бажина Люся, Рыбаков Леонид, Ефремова Неля, Китаев Леонид, Бахтин Павел, Эйдельман Григорий да моло-шамычат. Нуно сай тунемыт, дисциплинированный улыт. Нунын деч моло йоча-шамычлан примерым налман, ученический комитетлан нунын тунемме опытыштым пырдыж газета гоч ончыктен пуаш кӱлеш ыле, но школьный пырдыж газета ик номерат лектын огыл.

Йоча-шамыч, темдан школыштыда ученический комитет пашам кузе ышта? Те кузе соревноватледа, кузе тунемыда, Октябрь революцийын 23-шо идалык пайремжым могай у сеҥымаш дене вашлийыда, „Ямде лий" редакцийышке возен колтыза.

С. Чайкина.

СОРЕВНОВАТЛЕН ТУНЕМАШ ТӰҤАЛНА

Мемнан школышто чылаже 11 отряд да тушто 260 пионер-шамыч улыт. Шукерте огыл чыла класслаштат пионерский сбор эртаралте. Сборышто Сернурский средний школышто тунемше - шамычын обращенийыштым ловчылышна. Тиддеч вара кажне отрядласе пионер-шамыч тыгай обязательствым налыныт: 1940—41 тунемме ийым чыланат „отлично" да „хорошо" отметка дене тунем пытараш; класслаште, отрядлаште второгодничествым пытараш, тидлан начар тунемше-шамычлан кӱрылтде полшен шогаш; парт ден парт, класс ден класс соревноватлен тунемаш; общественный пашаште активно участвоватлаш. Обязательствым мут дене огыл, а паша дене шукташ кучедалыт.

Маметов Алексей.

Елеевский средний школа, Косолаповский район.

Йошкар-Оласе 4-ше номеран школын 7-ше „Б" классыште тунемше-шамыч военный занятийыште. Снимкыште: военрук А. Я. Буцуля кузе стройышто шогымо верген умылтара.

Фото А. Овечкинын.

Дисциплина уке

Учительница Анастасия Ивановна ученик-шамыч деч „Песня о родине" стихым йодыштеш. Ятыр ученик-шамыч: Яшмаков, Бастраков Аркаш, Актанаева Анна да молат стихотворенийым эн сай каласышт.

— Семенов Иван, „Песня о родине" стихым каласен пу-ян.

— Мый ом шинче,—тудо йошкарген пелешта.

Семенов Иван 4-ше классыште тунемеш. Тудо иктанат урокылан ямдылалтмашыже уке. Садланак вет тудо эре начар отметкым налеш.

Тиде классыште моло ученик - шамычат урокылан огыт ямдылалт. Васильев Алексей, Митяков Василий начар тунемыт да дисциплиныштат лушкыдо. Васильев Алексей йоча-шамычым кыра, школа воктенысе сайын кушкын шушо акацийым кӱр̆тештеш. А Митяков Василий тиде школышко 8 ий тунемаш коштеш, но 4-ше классыште веле шинча. Тудын йолташыже - шамыч средний школлаште да моло вереат тунемыт. Митяков ынде изи огыл, а шкенжым начар куча. Школыш кечым коден коштеш, начар тунемеш, урокышто эреак лӱшкен шинча. Ученик-шамыч соревнованийыш ушнен огытыл, садланак начар тунемыт.

В. Семенов.

Ронгинский район, Шуар-Солинский начальный школа.

„СКАЗКА" ДЕН „БАРАБАН" ИНСЦЕНИРОВКЫМ ЯМДЫЛАТ

Октябрь пайремым у сеҥымаш дене вашлияшлан пионер пӧртысӧ чыла кружок-шамыч предоктябрьский социалистический соревнованийыш ушненыт.

Кызыт драматический кружокысо кугурак йоча-шамыч „Сказка" инсценировкым, а изирак йоча-шамыч „Барабан" лӱман инсценировкым ямдылат.

Рукодельный кружок сылне деч сылне тӱр шамычым ямдыла, фотокружок йоча - шамычын снимкышт дене фотовитринам оформитла.

Адак пионер пӧртыштӧ первый верым налшаш верч шахматно-шашечный турнирым организоватлыме.

7-ше ноябрьыште Октябрь революцийын 23-шо идалык пайремже лӱмеш вечер эртаралтеш. Кызыт тиде вечерлан у муро, танец, физкультурный пирамида - шамычым, литературный монтажым ямдылат.

Сима.

Йошкар-Ола.

87

НАГРАДИТЛЫМАШ

Школьница Огуль Курбан Аманджа (Тельман лўмеш колхоз, Туркменский ССР) шке колхозыштыжо эн первый сӧсна-шамычым ашнаш тўҥалын. 6 ава сӧсна гыч 92 сӧсна игым ончен куштен. Тудым „Знак почета“ орден дене наградитлыме.

* * *

Нина Бакулина („Авангард“ колхоз Курский область) ик гектар гыч 971 центнер помидорым налын. Нина помидорын вӧшмыжым колхозник-шамычлан пуэден. Тудо малый серебряный медаль дене наградитлалтын.

Бурят-Монгольский искусствын декадыжым почмаш

20 октябрьыште Москваште СССР Кугу Театрын филиалешыже Бурят-Монгольский искусствын декадыже почылтын.

Бурят-Монгольский Государственный музыкально-драматический театр декадым „Энхэ—Булат Батор“ („Энхэ—вурс богатырь“) первый национальный оперым ончыктымаш дене тўҥалын. Оперын авторжо драматург Намжил Балдано ден композитор профессор Фролов улыт. Тиде произведенийын основыжлан калык герой богатырь Шона-Батор нерген чапле древний легенда служитлен.

Вильнюс оласе ремесленный школлашке тунемаш пурымаш

Вильнюс оласе ремесленный школлашке тунемаш пеш кугун пурымаш койын шога. Советский Литвасе промышленностьлан квалифицированный кадр-шамыч кўлыт да молодежь школым тунемын пытарымешкыже паша деч лосна коддымыжым шинча. Вильнюсышто чыла ремесленный школа-шамыч темынныт. У параллельный класс-шамыч почылтыт.

Тянь-Шань курыкышто. Кок-Бель (Киргизский ССР) перевал лишне Ташкумыр—Кетмень—Тюбе корно.

Фото А. Ревякинын (ТАСС фото).

1941 ийысе Всесоюзный ял озанлык выставкылан ямдылалтса

ВЫСТАВКЫШТЕ КӦ УЧАСТВОВАТЛЕН КЕРТЕШ

Всесоюзный ял озанлык выставкыш пурымек, коймо верыште те „Юный натуралист-шамыч“ павильоным ужыда. Ўмаште тиде павильонышто 3.872, тений 13 026 юный натуралист-шамыч шке сеҥымашыштым ончыктеныт. Нине йоча-шамыч шке пашаштышт ончыкыжат у сеҥымашым ыштат да шке опытыштым моло йоча-шамычлан пионерский отряд, школа-шамычлан передатлат гын, нуно толшаш ийыштат выставкыште участвоватлен кертыт.

Ятыр пионер-шамыч тунеммашлан энгекым кондыде тракторым, сортировкым, сеялкым, жнейкым да моло ял озанлык машина-шамычым тунемыныт. Машина дене отлично пашам ыштен моштышо йоча-шамыч выставкын участникше лийын кертыт.

Кеҥеж жапыште ятыр йоча-шамыч, колхозлан, совхозлан нурышто, садыште, пасекыште пашам ышташ, шукышт вольыкым, чывым, комбым, шорыкым, сӧснам ончаш полшат, вольыкым кўтат.

Колхозник-стахановец, агроном, зоотехник-шамычын вуйлатымышт почеш тўжем дене школьник-шамыч ял озанлыкысе тўрлӧ специальностьым тунемыныт. Нунын кокла гыч ятырышт шке вийышт шутымо семын колхозный пасушто, фермылаште, пасеклаште пашам ыштеныт да шке пашаштышт кугу сеҥымашым ончыктеныт. Тўжем дене пионер-шамыч кугу еҥ-шамычлан каналым, водоемым, шоссе корным ышташ, ял озанлык вредитель-шамыч: черепашка, долгоносик, суслик ваштареш кучедалаш полшеныт.

Мемнан кокласте ял озанлык машина-шамычын модельыштым ыштыше шуко юный техник-шамыч улыт.

Нине йоча-шамыч ончыкыжат шке пашаштышт отличный результатым ончыктат да сайын тунемыт гын, толшаш ийланат выставкыште участвоватлаш правам налын кертыт!

Кӧ выставкыште участвоватлын е ж е, тудо районный земельный управленийыш йодмашым пуэн кертеш. Йодмаште шкендан достиженийдам раш ончыктыза. Районный управлений гыч тыланда выставкылан фотоснимок, дневник, модель, саска да моло экспонат-шамычым кузе ямдылыме нерген раш возен колтат.

Кажне сельский школа, пионерский отряд, юннат-шамыч кружок да чыла пионер ден школьник-шамыч 1941 ийысе Всесоюзный ял озанлык выставкыште участник лияшлан почетный правам налшаш верч кучедалшаш улыт.

Юннат-шамыч павильон директор—**В. Адамов.**

Телеграф увертара

ЙОЧА-ШАМЫЧ КУЛ УЛЫТ

Малаккаште (Английын Малайский полуостровысо колонийже) йоча-шамычым кулыш савырымаш — „Муй-чай“ манме система кумдан шарлен. „Муй-чай“ — „изи шўжар“ манме лиеш. Тыгай ой дене йоча-шамычым кулыш савырашлан ужалат. Ўдыр-шамычым чўчкыдын 25 английский шиллинглан ужаледат.

Лондон гыч 483 тўжем йоча-шамыч каеныт

Германский самолет-шамыч Лондоным бомбардироватлымым огыт чарне. Тушто илаш пеш лўдмашан лийын, садлан йоча-шамычым тушеч вес вере колташ решитленыт. 483 тўжем йоча-шамычым Лондон гыч яллашке колтеныт, манын Рейтер агентство увертара.

Крестьянский самооборона отрядын боецше-шамыч (Китай).

Прожектор луч йымаке логалын

Ик голландский портышто немец-шамыч пеш чот волгыдо лучым колтышо у прожекторым установитленыт, манын германский информационный бюро увертара.

Тиде прожекторын лучшо йымаке английский самолет логалын. Лучын пеш чот волгалтарымыже дене тудо ориентировкым йомдарен да немец-шамыч тудым куштылгын пытареныт.

Чыла пӧрт гаяк шаланеныт

Немецкий войскан Голландийым заниматлымыже деч вара, английский самолет-шамыч голландский порт, аэродром, кўртньӧ корно, завод-шамыч ваке нападатлат. Ик шведский газета тыге воза: Амстердам (Голландийын ик кугу олаже) лишне илыше кок тўжем еш лан вес районлашке куснашыже логалын. Тыште почти чыла пӧртым шалатыме.

ПЕШ НЕЛЭ УСЛОВИЙЫШТЕ ПАШАМ ЫШТАЛТЫН

Шоҥго литейщикын ойлымыжо

Мый пел ўмырем Калинин лўмеш Московский машиностроительный заводышто пашам ыштем. 15 ияш улмем годымак заводыш паша ышташ пуренам, кызыт 67 ияш улам. Революций марте заводым капиталист-шамыч: Добров ден Набгольц кученыт. Тунам завод йӧршеш кызытсе гай огыл ыле.

Кызыт чыла цехлаште пашазын трудшо механизироватлыме, чыла вере волгыдо, йоҥгыдо, яндар [юж, паша деч вара душ дене мушкылтмек, чиста вургем дене мӧҥгӧ кает. А ожно гын, пеш начар условийыште пашам ышталтын, шарналтетат, шучкын велэ чучеш. Мыйын ыштыме литейный цехыште посна начар условий ыле.

Тунам мемнан электричество лийын огыл. Изи тул гына йўлен. Вентиляций шотлан гына лийын, садланак ме тазалыклан вредный улшо нелэ газан воздух дене шўлен улына. Цехыште чыташ лийдыме шокшо шоген. Чыла вере лавыран, пуракан ыле. Тыгай условийыште 12—13 час ыштымек, кастене мӧҥгӧ пыкше толалтын.

Мыланна, изи йоча-шамычлан, путырак йӧсӧ ыле. Мемнан специальность да права нимогай лийын огыл. Кечыгут паша ыштымылан 25-30 ырым велэ тўленыт. А тиде чўдӧ оксалан пеш нелэ пашам ыштыктеныт. Изиш титак ыштымыланат чот кырат ыле. Ик гана мый тыгай кырымым чытен кертде мастер дек жаловатлаш миенам. Но мастер мыйым эше утларак велэ вурсен колтен.

Тыге кугун обижаялтмек, мый чытен кертде шортынам. Но мом ыштет, нигӧ дек энерташ! Чылажымат чыташ логалын.

Тыге чот толаштареныт гынат, мемнам нимоланат тунyктен огытыл. Тунам мыйын иктаж могай специальность налмем пеш шуын, но тунемаш лийын огыл. Кок ий жапыште мый рокым шупшыктенам, пу шпилка-шамычым ыштылынам. Вараже ият пелэ наре стерженьым ыштенам. Тиддеч вара иже мыйым квалифицированный формовщик деке паша ышташ шогалтеныт. Кечылан 50 ыр оксам налынам. Но тыштат мыланем литейщик пашам сайын тунемаш логалын огыл. Шым ий „старший“ пашазылан полышкаленам, тудо мыланем ик ганат самостоятельный пашам пуэн огыл. Ик манаш, нунын пашаштым гына онченам. Тыгай „школа“ деч вара тыгыде литейный пашашке шогалтеныт. Тыгай изи пашам революций марте ыштенам. Мемнан цехыште „святой угол“ манме ыле, тушто черке-шамычлан тўрлӧ ырес да решетка-шамычым отливатлен улына. А кугу левыктыме пашам мыланем пуэн огытыл. Специалист литейщик-шамыч вес залыште пашам ыштеныт. Тушко логалаш пеш йӧсӧ ыле. Мастер-шамыч дек сай лияшлан нунылан аракам йўкташ да подаркым пуаш кўлын. Пашазе-шамычлан революций деч вара иже эрык лийын. Мый тунам тудо залым первый гана ужынам да тушто пашам ышташ тўҥалынам. Революций лиймек, завод пелен кугу еҥ-шамыч тунyктымо школышто лудаш, возаш тунемынам. Ныл классым тунемын пытаренам. Умбакыжат пеш тунемнем ыле, но шинчам пеш начар ужеш—очки денат лудын ом керт.

Кызыт мый ожнысо паша ыштымем чўчкыдын шарналтем. Сай мастер-литейщик лиймешке мыняр шуко йӧсым чыташ логалын! Мемнан советский йоча-шамыч пиалан улыт. Советский правительство нунылан специальный школа да училища-шамычым почын. Нуно заводлаш кайме деч ончыч тўрлӧ профессийым тунемын кертыт. Заводыш толыт гын, тушто нунылан чыла условийым ыштыме—пашам ышташ, тунемаш, шке квалификацийым нӧлташ.

Пашазе-стахановец **Федор Трофимович Рушевский.**

Бурцев Борис Л. М. Каганович лўмеш Тормозный завод пелевсе ФЗУ-м (Москва) тунем пытарен. Тудо токарь квалификацийым налын.

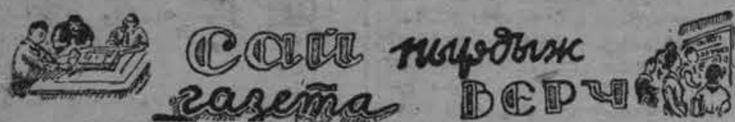

Революций деч ончыч. Художник В. Маковскийын „Ваш лийын ужмаш“ сўретше.

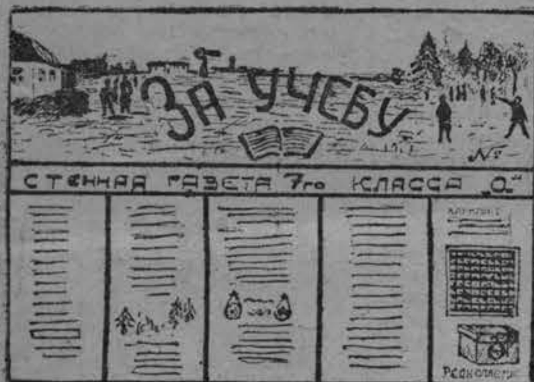
Оршанский средний школышто, 8-ше „В“ классыште тунемше шамыч шкенынштын классысе пырдыж газетын редколлегийжым сайлат.

Фото А. Овечкинын.

Тунемаш тӱҥалмекак мыйым шкенан классысе „За учебу“ лӱман пырдыж газета редакторлан, а Семенов Семен ден Гурьев Алексейым редколлегий членлан сайлышт. Ме тунамак пашашке пижна: материалым погаш тӱҥална. Октябрь тылзе тӱҥалтышыште ме первый номер газетым луктын сакышна Тиде улыжат 6 заметкан изи газета веле ыле. Тушто сӱретшат шуко огыл. Но тиде вет эше первый номер. Очныкыжым ме оҥай номер-шамычым лукташ тӱҥалына.

Мемнан газетыш йоча-шамыч посещаемость, дисциплина, успеваемость нерген, шкем кучымо нерген возат. Тидын дене вуно класcын честьше верч кучедалыт. А ме, редколлегий член-шамыч, шушаш номерлаште классын честьше верч кучедалмашым кӱрылтде ончыктен шогаш тӱҥална. Дисциплина верч кучедалмаште пырдыж газетын рольжо кугу. Тидым ме шинчен шогена. Теве первый номерыште Юмашин Ильян корнышто кучедал коштмыжо нерген возенна ыле. Кызыт гын, тудо тӧрланен. Осал пашам ыштылаш тӱҥалеш гын, ме эдакат тудын нерген пырдыж газетеш возена. Тудым тӧрлаташак тыршена.

Ме, редколлегий член-шамыч, шке пашанам йӧратена. Мемнан классын интересный, пайдале пырдыж газетше лийже, манын ончыкыжо пашам чот ышташ тӱҥалына.

„За учебу“ пырдыж газетын редакторжо —

Тарасов Гаврил.

Йошкар-Олинский район, Цибикнурский средний школа, 7-ше „А“ класс.

Юный химик-шамычын олимпиадыштышт участвоватлыза!

Центральный детский технический станцийын инициативыже дене 1940 ий 15 октябрь гыч 1941 1 февраль марте юный химик-шамычын кокымшо олимпиадышт эртаралтеш. Олимпиада кум тур дене эртаралтеш. Кызыт первый тур кая.

Кодшо тунемме ийыште первый олимпиада эртен ыле. Йошкар-Оласе 6 шо №-ан школын 10-шо классыштыже тунемше Суворова Наташа тушто первый всесоюзный премийым налын.

Олимпиадын условийже тыгай. Олимпиадыште участвоватлаш шонышо химий дене туныктышо деч задача-шамычым возен налын, нуным школышто шкетын але мӧҥгыштӧ решитлаш да 30 октябрь деч вараш кодде химий дене туныктышылан пуа. 8-ше классыште тунемше-шамычлан ныл задача лиеш, 4 очком поген кертман, а 9 ден 10 шо класслаште тунемше-шамычлан 5 задача гыч лиеш, 5 очком погаш кӱлеш. Задача-шамыч кодшо классыште тунемме курс гыч лийыт. Кажне задачым тичмашынек да чын решитлымылан 2 очко, чын, но ситыдымын решитлымылан 1 очко, а йоҥылыш решитлымылан 0 очко шотлалтеш.

Зверьски пуштмылан тений 31 октябрьыште 35 ий темеш

Бауман

Молгувамсе семынак тудо кастенат орол-шамычлан аракам йӱктеныт, но тиде ганаже омым кондышо порошоканым. Садлан оролшамыч тунамак мален колтеныт, Куржаш тарванышешамыч вашке гына „пирамидым“ ыштеныт: коктын ӱлан шогалыныт, кумышо нунын вачышкышт шогалын, а нылымышыже — кумышын вачышкыже. Кӱш вычышӧ кушкедме простынь да пӱкен йол дене ыштыме кандра тошкалтышым тунамак пырдыжышке пыжыктен шынден. Латик ен икте почеш весышт тюрьма пырдыж гоч вончен, пычкемышеш йомыныт.

Политический корпусын [1]) чоҥжо да тиде куржмашым организоватлыше— Николай Эрвестович Бауман улмаш.

Тудо шкеже ветеринарный врач улмаш, но профессийым вашталтен, революционный пашам ышташ тӱҥалын.

Тудо чердакыште пашазе ден кресаньык-шамычлан воззванийым возкален, подпольный погынымаш-шамычым эртарен, эн ончыч Казаньыште, а вара Петербургышто шолып типографийыште листовка-шамычым печатлен. Бауманым сайын шинчыше ен-шамыч ойлат: тудо керек-кунамат, керек-куштат пеш вияш, решительный, пеҥгыде, адак пешак весела да поро айдеме улмаш, маныт.

Тудо ӧрын шогымашым да шӱлыклыкым пытара ыле. Тудо куанымашым, куштылгылыкым да тӱҥалме пашалан ӱшанымашым шочыктеден. Ачажын мастерскойыштыжо (ачаже мастер улмаш) изиже годымак пашазе-шамыч дене палыме лийын. Нунын деч калыкын йӧсӧ илышыже нерген шуко колын, да тувамак тудо эре шонаш тӱҥалын: кузе тиде илышым вашталташ?

Варарак, студент улмыжо годым, тудо подпольный пашам ыштыше революционер лиеш.

Петербургышто тудым кучены да Петропавловский крепостьыш шынденыт. Тушто тудо чылт шкет шинчымаш верыште кок ий наре шинчен! Но тудын шонымашыже нигузеат вашталтын огыл. Тудо лӱдыкшӧ корно дене кояш тӱҥалмыжлан пырчат ӧкӧлен огыл.

Тудым ссылкыш колтат, тушеч тудо граница вес велышке шылеш, граница вес вел гыч „Искра“ газетын пачкыжым шыпак кондаш вашка. Тиде газетым Ленин граница вес велне печатлен илен. „Искрам“ Бауман Российышке йыр корно дене шупшыктен да подпольный партийный организаций-шамычлашке колтылын. Бауман — партийный пашам полиций деч шыпак ыштен моштышо, чыла йӧсылыкымат сенен кертше ен, тиде кӱлешан да неле пашам пеш сайын ыштен моштен. Тудо „Искра“ организоватлымаште тӱҥалтыш гычак пашам эре ыштен шоген да „пашан тӱҥ практический вуйлатышышт гыч иктыже“ улмаш, манын Владимир Ильич Ленин возен.

Николай (шолаште) ден Эрвест изак-шоляк Бауман-шамыч йочашт годым.

Шпик-шамыч тудын почеш эскерен коштеденыт, но тудо нуным эре ондалкален моштен. Ик гана поездыште тудым эскерен толмым пален налмек, Бауман ала-могай изи станцийыш вагон гыч волен да палыдыме верыште ошкыл каен. Шуко коштмыж дене тудо чот ноен да икялыште земский врач деке пурен. Тудыжо, шакше айдеме, Бауманым полицийлан кучыктен. Тудым арестоватленыт да Киевысе Лукьяновский тюрьмашке колтеныт, тушто уже арестоватлыме 10 „искровец-шамыч“ шинчат улмаш. Тушто тудо куржмашым организоватлен, кудын нерген ме ончылно ойлена ыле.

* * *

Кумло вич ий ончыч, 1905 ийысе первый русский революций кечылаште Бауман колен. Тиде 31 октябрьыште лийын. Тунам тудо Таганский тюрьма гыч лектын да кучедалше пашазе-шамыч дене пырля улмаш. Йошкар знамям кучен, тудо извозчикыш кӱзен шинчын, пашазе-шамычын колоннылштым поктен шуаш да нунын дене пырля демонстрацийыш кяаш шонен. Но тиде жапыште лук гыч жандарм-шамычлан тарлалт толшо убийца куржын лектын да тудым водопровод пуч дене пылыш воктечше перен. Бауман йӧрлын. Тудо кидешыже знамям кучен колен...

2 шо ноябрьыште Бауманым тоеныт. Тойымаш ты марте уждымо политический демонстрацийыш савырнен. Тойышо-шамыч ятыр километр кутышыш шуйненыт. Тудын колоткаже почеш Москвасе шамыч веле огыл, а вес олаласе пашазе-шамычын делегацийыштат каеныт.

Тунам Москваште орудоватлыше черносотенный банда-шамыч тиде жапыште уремышке лекташ тоштын огытыл, кудывечылаште шылын, лӱдын киеныт. Калыкын шыдыже туге кугун лектын улмаш.

Тудо жапыште граница вес велне улшо Ленин большевистский „Пролетарий“ газетышке Бауман нерген возен:

„Российский социал-демократический пролетариатын радамыштыже кучедалшылан курымашлык шарнымаш! Сеҥымашым кондышо революцийын первый кечылаштыже колышо революционерлан курымашлык шарнымаш! Пусть тудын капшым калыкын пагален ужатымашыже восстанийын йӧршын сеҥымашыжлан да каргыме царизмым пытармашлан залог лийыт!“ [2]).

Советский калык Бауманым эре шарнаш тӱҥалеш.

Н. Э. Бауман рвезыже годым.

Москваште тудлан памятникым ыштат. Тудын лӱмжым Москвасе ик районлан, площадьлан, уремлан пуымо.

З. Моисеев.

[1]) Тюрьман арестоватлыме революционер-шамычым шинчыктыме ужашыжым тыге маныт улмаш.

[2]) Ленин. VIII том, 358 стр.

88

И. С. ИПАТОВ

Мучаш. Тӱҥалтышыже 46, 47 номерлаште

— Кугызай, тений мӱй трудоденлан кунар дене логалеш гын?— Ялан мӱкш отар велыш ончалын йодо.

— Ӱмашге кок шӱдӧ грамм дене логале. Тений ныл шӱдӧ грамм дене логалеш манын ойлат.

Чодра дек лишем шумышт годым Эскывай кугыза пелештыш:

— Теве ферма турашге кугу пӱнчӧ шога, ужыда? Туна лач тушан тураш йомо.

Йоча-шамыч чыланат сӧде пӱнчым ужаш тӧчен ончат.

* * *

Кече кас велышкат каен, а йоча-шамыч алят „ау-у" да „ау-у" чодра кӧргыш шергылтарен, тӱрлӧ вере ваш-ваш кычкырлат. Южыштын йӱкышт ала-кушто мӱндырвак шокта. Ятыр жап эртымеке, кычкыркалме йӱкышт Келге ер деке утыр-утыр лишемаш тӱҥальыч.

Ик жап эртымек, чыланат Келге ер серыш погынен шуыч.

Тунам верештын огытыл. Сандевак Эскывай кугызан чурийже пылан кече гай шӱлыкан коеш. Шӱжышлан ала-гузе йӧсын чучеш. Йоча-шамыч дене мутланымыже шуде гына мутлана.

Тунам мудымыштлан йоча-шамычат ойгырышыла койыт.

—Мый келге корем дек шумеш миймышым.

— Мыят умбакак миймышым. Коремыште, купышто—чыла вере кычал пытарышым.

— Купышто кычалмем годым омыж лонгаште ончычемак аламогай янлык „дӱр!" шоктен кудал колтыш. Мый ужынат шым шукто. Йол йымалвыже вошт ыр „шытыр-шотыр" веле тодыштал кодыч.

Кушто коштмыштым, мом ужмыштым чыланат ӱчашен-ӱчашен ойлат.

Нунын ончылнышт кече волгыдо дене шийла йылгыжалтын келге ер шарлен шинча. Тудо шке декыже йӱштылаш ӱжеш.

Серыште ик жап мутланен, воштылын шинчыштат, Йыван кычкырале:

— Айдыза, йӱштылына!

Йоча-шамыч ӱмбал чиемыштым кудашмек, чыланат „шывыр-шувыр" шоктен, вӱдыш тӧрштылын пытышт. Сер тӱреш Эскывай кугыза ден Барсук веле кодыч.

Эскывай кугыза йоча-шамычын йӱштылмыштым ончен, ала-мом шонен шинча. А Барсук мландым нерже дене йӱпынчын, тышке да тушко кудалыштеш. Теве тудо умбакыла кудал колтен да чарныде опташ тӱҥале.

— Барсук ала-мом пеш опта. Эргым, мый ончал тол-ян,—Эскывай кугыза сер тӱрышкырак толшо Осыплан пелештыш.

Осып тунамак вӱд гыч лектын, трусик дене гына, пий оптымо велыш куржын колтыш.

Барсук огешак чарне. Шенгекыже савырнен ончалеш да опталтен колта.

— Мом оптет, Барсук? Нимат укес,—манеш Осып.

„Мом опта? Нимоат укес"—шона Осып. Улыжат тудын шинчаончылныжо мландыеш кӱвычмӧ кугу лакыште ала-кунамсе тошто смола заводын шӱйын пытыше пырдыжын кышкарже, мурня вуйжо да шаланыл пытыше комака гына юлдырок койын шинчат. Осып ала-мом шоналтыш да заводын кышкар кӧргышкыжӧ куржын колен кайыш. Тушто тудлан юалгын, чоежылан „пич-пич" чучеш. Нерышкыже чыташ лийдыме ӱпш пура, укшынчышым кондынеже. Йыр ончыштыш шинчажлан шӱйшӧ пырдыж ден пудыргыл пытен, шаланыл кийыше кермыч-шамыч деч моло нимат огеш кой. Ты жапыште пылышыжлан ала-мо: „кы-х-х-х!" шоктыш. Осып „Мо тыгай?"—шона. Вара тудо комакашке лап лийын ончал колтыш. Тоҥатат йомшо туна!

Чот куанымыж дене Осып мардежла куржын лекте.

— Толза! Толза! Йомшо туна комакаште кия!—Осып курык вуйышто уло кертмын кычкыра.

Вӱдыш пурышо-шамыч Осыпын кычкырмыжым колмекышт викак Осып шогымо велыш куржыч.

Комакаште кийыше тунам иктышт-весыштым шӱкедыл ончат.

— Ила, ила! Колен огыл!

— О, тӱкыжӧ пудырген пытен.

— Ончо, ончо: йолжо нузылген пытен.

Комакашке ончен, йоча-шамыч ойлат.

— Тышечын шагал гын, иктаж лу гана эртен каенам вет. Комакаште кия, манын кӧ шонен?—куаныше йӱк дене Эскывай кугыза ойла.

— Кузе тудо комакашке верештын?—йоча-шамыч Эскывай кугызам ончалын, ӧрын йодыт.

— Пормо деч утлаш тӧчен, очыни,—умылтара Эскывай кугыза. Изиш шоналтышат, адак ешарыш:

— Семен, мийза вашкерак, Пӧкла акатмыт дек куржса. Вашкерак имным кычкен толшт. Туналан йӱкташ шӧрымат кондышт.

Смола завод дечын ферма дек пел километр парат огеш лий. Сандевак ушкал лӱштышӧ ӱдыр-шамыч тунамак пожарыш каймыла имне дене кудал толын шуыч.

Комака кӧргӧ гыч тунам пыкше-пыкше гына шупшын луктыч. Туван йолжо-шамыч пу гае лийыныт. Тарватенат огеш керт. Мӱшкыржӧ вичкыжемын.

— Вашкерак шӧрым йӱкташ кӱлеш, шӧрым,—манеш Эскывай кугыза. Туна йыр „выж" веле шогылтыт. Йолжым да мойын тургыжыт, капшым мушкыт, шӧрым йӱктат.

Ик жап лиймек, туна тарванылаш тӱҥале. Ынде тудо йолжымат тарватылеш, но кынел шогалын ок керт.

— Ме тудым вашке тырлыктарена,—куаныше Эскывай кугыза ойла.

* * *

Тунам мумо нерген увер ялыште вашке шарлыш. Чыланат Барсукым да Осыпым моктат.

— Тый герой улат,—Санят Осыплан ойлен.

Колхоз председатель эрлашыжым районный центрыш кайыш да тушечын волейбольный мяч ден сеткым кондыш.

— Тиде мемнан колхозысо пионер-шамычлан тунам мумыштлан пӧлек! — каласыш тудо.— А Осыплан учебник-шамычым налына. На, кучо, Осып. Молодец улыда!

Куаныше йоча-шамыч содор гына сеткым кылтыштат, коккум шагат чарныде волейбол дене модыч. Рӱмбалгаш тӱҥалмеке веле нуно мӧнгышкышт куржын пурышт.

ШАХМАТ

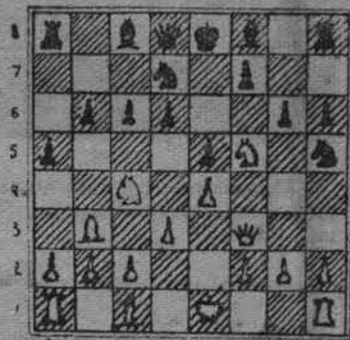
ФИГУРА-ШАМЫЧЫН ОБОЗНАЧЕНИЙЫШТ НЕРГЕН

Ме фигура-шамычын ходышт нерген умылтараш она тӱҥал, а нунын обозначенийышт нерген веле умылтарена.

Шолаште 1-ше №-ан фигура — ладья (кӱчыкын тыге возалтеш: Л). Тудын вонтенже ферзь (Ф) — эн шергакан фигура. 3-шо номеран — король (Кр). Тудын почеш слон (С). 5-ше цифра ӱмбалне — конь (К) да эн пытартышыште пешка (п). Ынде те кажне фигурын могай пале дене ончыктымыштым палена. Теве тендан ончылно шахматный задача (диаграммым ончо). Фигура-шамычын могай полеште шогымыштым кузе кагазышке возаш? Горизонтальный линий-шамыч турашге цифра-шамыч, а вертикальный - шамыч турашге буква-шамыч улыт. Нунын полымышт дене кажне фигурын кушто улмыжым кагазеш возен налаш лиеш. Мутлан, тыште шем король тыге обозначатлалтеш: Кре8, ферзь: Фd8. Значит: король вертикальный линийыште е турашге, а горизонтальныйыште — 8 цифра турашге шога. А ферзь a ден 8 линий-шамыч пӱчкыт кайме полеште шога.

Пӱтынекше ты доскасе фигура-шамыч тыгай улыт. Ошо-шамыч: Кре1, Фf3, Ла1, h1, Сс1, b3, Кс4, f5, п. a2. b2, c2, d3, e4, f2, g2, h2 (16). Шеме-шамыч: Кре8, Фd8, Ла8, h8, Сс8, f8, Кd7, h5, п. a5, b6, c6, d6, e5, f7, g6, h6. (16). А вот, мутлан, ош конь f5 d6 полеште шогышо пешкам кочкеш да шахым пуа гын, кузе возаш? А вот кузе: 1. Кf5:

d6+. Фигурым кочкын налмеке точка (:) шындалтеш, а шах пумо годым — плюс (+), мат пуымек ╳ знак шындалтеш. Ты задачыште ошо-шамыч шемылан кум ходышто матым пуат. Теве тудо кузе решатлалтеш: 1. Кf5: d6+, Сf8: d6. 2. Кс4: d6+, Кре8—e7 (але Кре8—f8). 3. Фf3: f7╳.

ШАХМАТ ДЕНЕ МОДМАШЫН ТӰҤ ПРИНЦИПШЕ-ШАМЫЧ

Палыме шахматист д-р М. Эйве шкенжын „Стратегия и тактика" книгаштыже тыге воза: „Кӧ шахматный партийыште противникым матоватлымаш деч моло цельым шкаланже ок шынде, тудо сай шахматист вигунамат ок лий".

Шахматный партийыште пытартыш цельже—противникын корольжым матоватлымаш. Но тӱҥалтышыште кок могырыштат вий ик гае, садлан сай положенийым эн ончыч шуышо ер гына модын налын кертеш. Кӧ утларак мӱндырк цель дек шуо вийым, положенийым шотыш налде шуаш вашка гын, тудо нимогай цель деч посна модшо семынак кугу титакым ышта.

Шахматный партийыште тӱҥ принцип-шамыч тыгай улыт:

1. Шке вийын эн кугу активностьшо верч тыршаш;

2. Вийым туге шындылаш: тудым кӱлеш годым кок велкыжат (флангыш) эн писын кусараш йӧн кодшо;

3. Атаковатлыше вийым туге шындылаш: противник тудлан мешаенат, тудын ӱмбак нападлеват ынже керт.

Вес номерыште ме кажне принципшым келгырак ончыктен пуэна, а таче фигура-шамычын активностьшым шотышто ик простой примерым—задачым ончыктена:

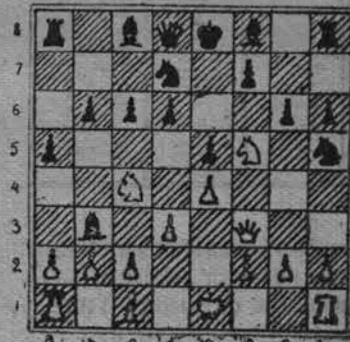

Диаграмма гыч коеш: шеме дене модшо утларакшым пешка-шамыч дене кузе лийын кофтеден. Ош фигура-шамыч активный позицийым налын шогат, нападлаш ямде улыт. Нуно кошташ тӱҥалыт да 3 ходышто шемылан матым пуат. Решенийым кушнысо статьяште ончыза.

Н. ЦВЕТКОВ.

ТАМАКЫМ ИДА ШУПШ!

Наукын заслуженный деятельже профессор М. П. Кончаловскийын статьяже

Тамак шупшаш шукышт шкеныштым кучен моштыдымо дене тунемыт. А вара ик ий, вес ий эрта, айдеме тамак шупшмын энгекшым шижаш тӱҥалеш, но тунам тиде йӧрдымӧ койышым кудалташ йӧсӧ лиеш.

Тамак шупшмаш организмлан пеш кугу энгекым конда. Тамак шупшын способностьшо, тунемме материалым умылымашыже вола. Тидым ятыр школьник да студент шамычын исследоватлыме дене палыме.

Тамакыште айдемын организмыжым локтылшо яд—никотин уло. Тудо организмым чот локтылеш. Садлан тамак шупшшын тӱсыжӧ ошемеш, шкеже пужалтеш, чытыра, укшычмыжо шуэш, вуйжо пӧрдеш. Ик манаш, слабый, черле лиеш. А организмыш шуко никотин логалеш гын, ушыныктыктаж тӱҥалеш да вуй чот коршта. Шӱм пашам начар ышташ тӱҥалеш.

Никотин деч посна эше тамак шикшыште слизистый оболочкым раздражатлыше летучий маслянистый вещества уло. Садлан тамак шупшшо шамыч утларакше эрдене кокырат.

Тамак шикшыште организмлан пешак вредный окись углерода уло.

Медицинышге тамакын нервный системым, сердечно-сосудистый да желудочно-кишечный системым локтылмыжо нерген ончыктышо пеш шуко факт уло.

Тамак шупшшо-шамычын чӱчкыдын аппетитышт ок лий, нуно запор, желудочный язва, утларакше двенадцатиперстный кишка язва дене йӧсланат. Тиде язва черлын тамак шупшмым кудалтымекыже веле пыта. Катар желудка нергенат тидымак каласаш лиеш. Кровяной давлений виянгмаш (гипертония) да склероза чер денат утларакше тамак шупшшо-шамыч черланат. Ик манаш, тамак алкоголий гаяк вредный.

Врач-шамыч тамак шупшшо-шамычын ончаклаш тӱҥалмыштым да йол мӱшкыр коршташ тӱҥалмым, а южгынамже кид-йол-шамычын шиждыме лиймышт нергенат ятыр случайым шинчат. Южыштын йолыштымат пӱчкаш логалын.

Тамак зрительный нервланат вредный. Тамак шупшмо дене шинча начарын ужаш тӱҥалеш.

Йоча-шамыч, тамак шупшмаш пеш вредный. Садланак шупшаш ида тунем, а кӧ шупшаш ӱжеш гын, те нунын ида колышт. А шупшаш тӱҥалын улыда гын, тиде нимолан йӧрдымӧ койышдам кудалтыза, тудо энгекым веле конда.

Мемнан элыште молодежьлан таза, физический пенгыде, весела лийман. Тидлан мемнан чыла условий уло.

Урок деч вара

Шарада-шамыч

Шарадем ныл букван.
Ончыл слогем
Пеш кӱлешан.
Уштаре ик слогым —
Палет советский олам.

Колтен Лебедев Никифор.
Н.-Тор'яльский район,
Ст.-Тор'яльский средний школа.

* * *

Тӱҥалтыш кок букваш
Ушо татарский ялым.
Вара кӱлеш ушаш
Шинчыше вӱдым.
Иктеш—кӱлеш колым кучаш.

Колтен Громов Александр.
Н.-Тор'яльский район,
Кукмаринский НСШ.

Отв. редактор— П. А. КЛЮКИН.

Э1211. 4—8 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.